

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Риндзак О.Т.

*кандидат економічних наук, докторант,
Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього
Національної академії наук України*

ТЕОРІЇ МІГРАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ – ОСНОВА УДОСКОНАЛЕННЯ МІГРАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Міграційні процеси, їх активний вплив на життя як країн-донорів, так і реципієнтів робочої сили служать для науковців і дослідників постійним поштовхом до вивчення міграційної проблематики. Це спричинило появу у світовій економічній науці цілої низки теорій, концепцій та теоретико-методологічних підходів до трактування суті, природи міжнародної міграції, пояснення її мотивів, причин і наслідків. Аналітичний огляд найбільш поширених, відомих і вагомих теорій міграції населення послужить методологічною основою для пояснення міграційних процесів, що відбуваються сьогодні в Україні та розробки рекомендацій щодо удосконалення державної міграційної політики.

Перше теоретичне пояснення причин міграції пов'язане з ім'ям британського вченого

Ернст-Георга Равенштейна. Відштовхуючись від його ідей щодо чинників притягування і виштовхування мігрантів, у другій половині ХХ століття було розроблено неокласичну теорію міжнародної трудової міграції. Представники макроекономічного підходу (Г. Раніс, Дж. Харріс, Дж. Фей) вважають, що міграція зумовлена різницею між попитом на робочу силу та її пропозицією у різних країнах (регіонах). У країнах (регіонах) з надлишковою робочою силою існує низький рівень оплати праці, тоді як у країнах (регіонах) з дефіцитом робочої сили – висока зарплата. Представники мікрорівневої неокласичної теорії (Л. Сьястад, М. Тодаро, Дж. Борджас та ін.) розглядають людей як раціонально діючих індивідів, які приймають рішення про здійснення просторового переміщення (або ж відмову від нього) на основі відповідних підрахунків в системі «витрати-вигоди» від міграції [4, с. 434].

На протигагу неокласичній, виникла нова економіка трудової міграції, котра полягає в тому, що рішення про міграцію приймаються не окремими індивідами, а домогосподарством [3, с. 255]. При цьому метою відправки членів сім'ї на роботу за кордон є не тільки максимізація очікуваного прибутку, пов'язаного, зокрема, з грошовими переказами працюючих мігрантів, але й мінімізація ризиків, пов'язаних із недостатнім рівнем розвитку у своїй країні ринків праці, страхування, ф'ючерсів і кредитів.

Тезу вчених-неокласиків щодо важливості індивідуальних характеристик особистості в міграційних процесах було розвинуто і обґрунтовано в концепції людського капіталу. Її теоретики (Л. С'яастад, Г. Беккер, Т. Шульц, Дж. Мінцер, А. Хансен) вважають, що для реалізації міграційних намірів необхідно володіти певними ресурсами, найважливішим серед яких є людський капітал.

Продовженням теорії людського капіталу стало виникнення теорії міграційних мереж (А. Сіммонс, Ф. Хьюго, Е. Тейлор, Д. Гурак). Ключовим тут виступає поняття «міграційні мережі», під яким розуміють систему міжособистісних родинних чи приятельських зв'язків між мігрантами, особами, що були мігрантами в минулому та потенційними мігрантами у країнах виїзду і в'їзду [1]. З цією теорією пов'язаний розвиток інституційної теорії, яка зосереджується на факторах макрорівня. Її представники (Дж. Госс, Б. Ліндквест) встановили, що з початком міжнародної міграції виникають приватні інституції та волонтерські організації. Вони покликані задовольнити попит, створений дисбалансом між значною кількістю людей, які шукають можливості в'їзду до багатих країн, та обмеженою кількістю імміграційних віз, що пропонуються такими країнами.

Якщо значна кількість теорій ґрунтується на моделях прийняття рішень щодо міграції, то теорія сегментованого (подвійного) ринку праці розвиває міграційну теорію в дещо іншому ключі. Зокрема, представники цієї теорії (П. Дорінгер, М. Піоре, М. Хехтер, С. Ліберзон та ін.) розглядають міжнародну трудову міграцію як результат дії попиту на іноземну робочу силу, притаманного економічній структурі високорозвинутих країн.

Ґрунтуючись на роботах американського соціолога Іммануїла Валерштайна, деякі науковці (Е. Петрас, М. Кастелс, С. Сассен) почали пов'язувати витоки міжнародної міграції зі структурою світового ринку. На основі цього було сформовано теорію світових систем, розробники якої вважають, що проникнення капіталістичних економічних відносин у периферійні, некапіталістичні суспільства створює мобільне населення, схильне до виїзду за кордон [4, с. 444].

Однією з перших спроб формування єдиної теорії міграції стала розробка теорії міграційних систем (Р.Е. Білсбороу, М.М. Крітц, Г. Злотнік, Д. ван де Каа, Д. Массей). Вона виступає не окремою самостійною теорією, а як певне узагальнення, що ґрунтується на відомих теоріях міграції і певним чином об'єднує їх. На думку представників цієї концепції, міжнародна міграційна система зазвичай складається з приймаючого ядра (це може бути одна країна чи група країн) і цілої низки країн виїзду, пов'язаних з ним незвично великими потоками мігрантів. При цьому, країни в рамках такої системи не обов'язково повинні бути географічно близькими, оскільки потоки між ними відображають скоріше політичні й економічні відносини, аніж фізичні.

Проаналізувавши різні теоретичні підходи до вивчення міграційних процесів, міжнародна міждисциплінарна група вчених, сформована під керівництвом Дж.Массея розробила основні положення синтетичної теорії міжнародної міграції. Так, науковці дійшли висновку, що міжнародні міграції

виникають в процесі соціальної, економічної і політичної трансформації, яка супроводжується розповсюдженням капіталістичних ринкових відносин на доринкові (аграрні) і неринкові (ґрунтуються на централізованому плануванні, з командною економікою) суспільства [2, с. 162].

На основі аналізу найбільш відомих теорій міграції населення ми спробували виокремити (в межах кожної теорії) найголовніші причини міграції населення та основні способи регулювання міграційних процесів (табл. 1). Усе різноманіття наукових теорій вивчення міграції населення здебільшого поділяють на дві великі групи: макро- та мікрорівня. Крім того, можна виокремити третю групу теорій, котрі аналізують міграційні чинники різних рівнів.

Таблиця 1

Основні теорії міграції населення

Теорії	Рівень аналізу		Основні причини міграції населення	Можливості та способи державного регулювання міграції населення
	Макро-	Мікро-		
Притягування-виштовхування	+	+	Баланс факторів притягування і виштовхування; суб'єктивна їх оцінка індивідом.	Державне регулювання через вплив на основні фактори притягування і виштовхування мігрантів
Неокласична	+		Різниця у рівнях оплати праці, спричинена різницею між попитом на робочу силу та її пропозицією в різних країнах.	Контроль міграційних потоків через регулювання ринку праці як у країнах-донорах, так і реципієнтах робочої сили
Неокласична		+	Індивідуальні рішення на основі розрахунків у системі «витрати-вигоди» від міграції.	Вплив уряду на очікувані заробітки у країнах походження та прийому мігрантів.
Нова економіка трудової міграції		+	Прагнення сімей покращити своє матеріальне становище. Соціально-економічний розвиток країни виїзду стимулює виїзд робочої сили.	Не лише шляхом регулювання ринку праці, а й через удосконалення ринків страхування, капіталу та ф'ючерсів.
Людського капіталу		+	Переміщення здійснюють особи, котрі володіють певними ресурсами, одним з яких є людський капітал. Міграція як спосіб інвестицій в людський капітал.	Високий рівень винагороди за працю високоосвічених осіб збільшує ймовірність їх імміграції.

Міграційних мереж		+	Наявність міжособистісних зв'язків між мігрантами, колишніми мігрантами та немігрантами у країнах виїзду і призначення.	Урядам важко контролювати міграційні потоки, оскільки формування міграційних мереж лежить поза межами їх впливу. Однак, сприяння возз'єднанню мігрантів з їх сім'ями за кордоном підкріплює міграційні мережі.
Інституційна	+		Виникнення низки інституцій, що за певну оплату сприяють міжнародному руху населення	Процеси інституціоналізації важко регулювати, тому й міграційні потоки не піддаються урядовому контролю.
Кумулятивної причинності	+		Самопідтримуюча властивість міграції.	Уряд країни походження мігрантів повинен сприяти більш рівномірному розподілу доходів.
Сегментованого ринку праці	+		Попит високорозвинутих країн на іноземні трудові ресурси.	Уряд слабо може впливати на міжнародну міграцію; вплив на попит вимагає суттєвих змін в економічній структурі суспільства.
Світових систем	+		Культурні, історичні, лінгвістичні зв'язки, транспортні комунікації, що існують між колишніми метрополіями та їх колоніями.	Регулювання інвестиційної активності корпорацій за кордоном та контроль міжнародних потоків капіталу і товарів.
Міграційних систем	+	+	Соціальні, економічні і політичні трансформації, що супроводжуються поширенням капіталістичних ринкових відносин на доринкові і неринкові суспільства.	Регламентация управління міжнародними потоками капіталу і товарів шляхом прийняття відповідних законів про імміграцію
Синтетична	+	+	Міжнародна міграція є результатом розвитку суспільства; імміграція виступає природним наслідком процесів соціальної, політичної, економічної інтеграції, що переходить міжнародні кордони	Укладання багатосторонніх міжнародних угод, створення відповідних регулюючих інституцій з метою максимізації вигод і мінімізації витрат, як для посилаючих, так і приймаючих країн.

Джерело: розроблено автором

Отже, розглянуті вище теорії по-різному підходять до пояснення природи, причин міграції населення, пропонують різні способи державного впливу на міграційні процеси та, попри певні суперечності, певною мірою доповнюють одна одну. Систематизація основних міграційних теорій послужить основою для розробки пропозицій щодо удосконалення міграційної політики України та дозволить забезпечити комплексне вирішення цієї проблеми.

Список використаних джерел:

1. Майданік І.П. Теоретичні підходи мікрорівня до вивчення трудових міграцій [Електронний ресурс] / І.П. Майданік // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2006. – № 3. – Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2006-3/05_Maidanik.pdf
2. Массей Д. Синтетическая теория международной миграции (перевод с англ. А.Н.Каменского и И.В.Ивахнюк)./ Мир в зеркале международной миграции. Научная серия: Международная миграция населения: Россия и современный мир. / Гл.ред.В.А.Ионцев. – М.: МАКС-Пресс, 2002. – Вып. 10. – 416 с.
3. Cassarino J.P. Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited / J.P. Cassarino // International Journal on Multicultural Societies. – 2004. – Vol. 6, no. 2. – P. 253-279.
4. Theories of International Migration: a Review and Appraisal / Douglas S. Massey, Joaquin Arango, Graeme Hugo, Ali Kouaouci, Adela Pellegrino, J. Edward Taylor // Population and Development Review. – 1993. – Vol. 19, No. 3. – P. 431-466.